

ZİHÂR

tutmak suretiyle ifa ediliyorsa arada yapılan cinsel ilişki Hanefî ve Mâlikîler'e göre ara verilmeksizin tutulması ilkesini bozar ve orucu yeniden başlatır. Çünkü ilgili âyette "... temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar ..." buyurulmuştur. Fakat aynı âyette altmış fakirin doyurulması seçeneğinde bu ayrımı zikredilmediği için doyurma işlemi bitmeden önceki cinsel ilişki iyi bir davranış olmamakla birlikte kefareti etkilemez. Gerek karının gerek kocanın ölümü cumhura göre kefareti düşürür. Zeydiler ve Zâhîrîler'le birlikte Katâde, Tâvûs, Zührî, Mücâhid ve Şa'bî gibi müctehidler ise taraflardan birinin ölümünün bu yükümlülüğü düşürmeyeceği kanaatinde. Hatta bunlara göre zihâr yapan kişi hanımını boşasa bile yine de kefaretle sorumlu olur.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehzîbü'l-üçâ, "zhr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "zhr" md.; Şâfiî, *el-Üm* (nşr. Mahmûd Mataracı), Beyrut 1993, V, 395-409; Sahnûn, *el-Müdevenne*, III, 49-83; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Kahire 1373/1954, XXVIII, 1-11; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut 1993; III, 631-638; İbn Bâbeveyh, *Men lâ yahduru-hü'l-fakih* (nşr. M. Cafer Şemseddin), Beyrut 1994, III, 336-342; Dârekutnî, *es-Sünen* (nşr. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), Kahire 1386/1966, III, 319; İbn Hazm, *el-Muhallâ* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bühdârî), Beyrut 1408/1988, IX, 189-201; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-İstîsbâr* (nşr. M. Ca'fer Şemseddin), Beyrut 1991, III, 264-274; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyetü'l-mezheb* (nşr. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb), Beyrut-Cidde 1408/2007, XIV, 471-575; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1408/1988, IV, 184-197; Kâsânî, *Bedâ'î*, III, 229-237; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1404/1984, VIII, 3-38; Nevevî, *Ravzatü'l-İtâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvûd - Ali M. Muavvaz), Beyrut 1412/1992, VI, 235-252; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), s. 388; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehîr* (nşr. Abdullah b. Abdülkerîm el-Cürâfî), San'a 1409/1988, III, 226-240; Kâsim el-Konevî, *Enisü'l-fukahâ' fi tarîfâti'l-efâzi'l-mütedâvile beyne'l-fukahâ'* (nşr. Ahmed b. Abdürrezzâk el-Kübeysî), Cidde 1407/1987, s. 162; Buhûfî, *Keşşâfü'l-kınâ'* (nşr. M. Emîn ed-Dannâvî), Beyrut 1417/1997, IV, 321-339; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Serhi'l-kebir* (nşr. M. Abdullah Şâhin), Beyrut 1996, III, 364-392; Şevkânî, *Nejlü'l-evtâr*, Kahire, ts. (Mektebetü'd-da'veti'l-İslâmîyye), VI, 258-267; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 550; Bilmen, *Kamus*², II, 310-324; Abdülkerîm Zeydân, *el-Mufaşşal fi ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi's-şer'ati'l-İslâmîyye*, Beyrut 1413/1993, VIII, 287-317; Ali Ahmed Kalîsî, *Ahkâmü'l-üstre fi's-şer'ati'l-İslâmîyye*, San'a 1414/1993, II, 171-188; M. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1997, XXVIII, 10-22; Hasan Ali Görğülü, "Câhiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm'ın Boşanmada Örf İtibarı Etmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 (1999), s. 111-126; "Zihâr", *Mu.F.*, XXIX, 189-210.

AHMET YAMAN

ZINDIK

(الزندیق)

Âlemin kadim olduğunu ileri süren,
Allah'ı yahut Allah'ın birliğini
ve âhireti inkâr ettiği halde
inanmış gibi görünen
kimseleri ifade eden bir terim.

Pehlevî dilinde *zendik*, orta dönem Farsça'sında *zendig* şeklinde geçer. Kelime, milâdî III. yüzyılın sonlarından itibaren Sâsânîler'in Maniheiztler'le mücadeleleri sırasında Budist, Brahmanist, yahudi ve hıristiyan gibi din mensuplarına ve zendiklere uyguladıkları baskı dolayısıyla, en yüksek dereceli Zerdüşti din büyüğü kabul edilen Kirdîr'in övünmesinde görülür (Ph. Gignoux, s. 60). Zındık bu dönemde nur ve zulmet ilâhlarına inanan Maniheiztler'i nitellemek üzere kullanılıyordu. V. yüzyılda Ermeni hıristiyan yazarı Eznik, Maniheiztler'le yaptığı polemik "Maniheizm'e mensup kimse" anlamında zendik kelimesini kullanmış ve kelime orta dönem Farsça'sı ile yazılan Zerdüşti din kitaplarında yer almıştır (*EP* [İng.], XI, 510). Müslümanlığın doğu ülkelerine yayılması neticesinde Arapça'ya geçen kelime *zindik* şeklinde telaffuz edilmiş, çoğulu *zenâdika*, masdarı *zendeka* olarak tesbit edilmiştir. Kelime önceleri Maniheiztler'i nitelerken daha sonra çeşitli mânalarda yorumlanmıştır (*Lisânü'l-'Arab*, "zndk" md.). Arapça sözlüklerde zindikın aslının "zendigiray" (âlemin ebediliğine inanan kimse) olduğu, "zind" biçiminde de kullanıldığı, kelime Mecûsî Manî'ye ait kitabın ismi iken zamanla zindî ve zindikın ortaya çıktığı (*Tâcü'l-'arûs*, "znd" md.), zindikın "senevî" yahut "düalist" anlamına geldiği, nur ve zulmet inançlarını benimseyip Allah'a ve âhiret gününe inmayan kimseleri ifade ettiği belirtilmektedir (Lane, III, 1258; krş. Mes'ûdî, I, 250-251).

İlk dönemlerde İslâm toplumuna katılan İranlılar, çok eskiden başlayan din ve devlet tecrübeleri dolayısıyla toplum seviyesinin üzerinde yer alıyordu. Abbâsi Halifesi Mansûr'un tabibi Hasîb, Hıristiyanlığı benimsemiş görünmesine rağmen bir zindikti. Sonraları zindiklar çeşitli baskılara mâruz kalınca dinî inançlarını İslâm perdesi altında gizlemeye çalışmış, buna ihtiyaç duymadıkları zamanlarda ise düalist ve uygulamalarını ortaya koymaktan çekinmemişlerdir. Eski İran ailelerinden gelen bu kişiler, Arap karşıtı Şuûbîler'le aynı yolu izleyip Fars dinî düşüncesi ve geleneklerinin yeniden canlandırılması

arzusuna sahipti, bu yüzden de içinde yaşadıkları İslâm toplumuna karşı reaksiyon gösteriyorlardı. Bunların arasında İslâm'ın emir ve yasalarını sert ve katı kabul eden, aslında dine karşı olmakla birlikte görünüşte serbest düşünceli kişiler gibi davrananlar da vardı.

Uygurlar 762'de Maniheizm'i devlet dini olarak kabul edince Abbâsi Halifesi Mehdî-Billâh'ın emriyle 163'te (779) Maniheizt zindiklara karşı başlatılan sistemli baskı ardından gelen halife Hâdî-İlêhakk'ın son dönemine kadar (170/786) devam ettirilmişti. Halife Mehdî bu sebeple Dîvânü'z-zenâdika'yı kurmuş, buraya "sâhibü'z-zenâdika" (arîfü'z-zenâdika) unvanlı bir görevli tayin etmiş, haklarında yapılan tahkikat neticesinde suçu sabit görülenler hapis veya ölüm cezasına çarptırılmıştır (Taberî, VIII, 167). Bu durum, zindikları takıyye uygulamaya sevkettiği gibi eski inanç ve kültürlerine daha çok bağlanmalarına da yol açmıştır. İslâm tarihçileri, Bâtîni İsmâiliyye dahil bazı aşırı mezheplerin ortaya çıkmasında önemli etkenlerden birinin, zindikların İslâm karşısında eski İran kültürünü hâkim kılmak amacıyla faaliyette bulunmaları olduğunu belirtmektedir (meselâ bk. Bağdâdî, s. 284, 293).

Zindiklar değişik mezheplere mensup müellifler tarafından farklı sınıflandırmalara tâbi tutulmuştur. Buna göre zindik Allah'ın varlığını kabul etmeyen Muattıla'ya, hayır-şer, nur ve zulmetin yaratıcıları olarak iki ilâhın varlığına inanan Seneviyye'ye, mallarda ve kadınlarda ortaklığı savunan Mezdekiyye'ye, âdil bir imamın bulunmaması yüzünden insanın sadece hayatını sürdürebilecek kadar dünyadan faydalanmasını öngören Abdekiyye'ye, ruhların semavî âleme bakıp cennetleri müşahede ederek mânevî lezzet aldıklarına inanan Rûhâniyye'ye (Fikriyye) mensup kimseleri niteler (Ebü'l-Hüseyn el-Malatî, s. 91-95). Öte yandan Mâlikî mezhebine mensup Kâdî İyâz, Hz. Peygamber'e dil uzatan kimseyi de zindik sayar (*eş-Şifâ*², II, 549-551); İbn Teymiyye de aynı görüşe katılır (*eş-Şârimü'l-meslûl*, s. 3-4, 298, 353). Çağdaş müelliflerin yaptığı sınıflandırma ise şöyledir: 1. Zindik, zâhîren İslâm'a bağlanmış görünmekle birlikte nur ve zulmet gibi birbirine zıt iki prensibe dayanan Maniheizm'e, Mezdekiyye ve Mecûsîliğe mensup olan kimsedir; Abbâsiler döneminde kelime bu anlamda kullanılmıştır. 2. Müslümanlığı ortaya koyup küfrünü gizleyen kişidir. Bunlar İslâm'ın ilk döneminde daha çok münafık diye anılmıştır. 3. Hiçbir

şekilde inanmayan kimseleri niteler. 4. Küfrünü açıklamamakla birlikte dinî konularda lâubali davranan kişidir (Âtîf Şükrî Ebû Avz, s. 111-112). Bu tanımlamalara göre zındık açıkça veya gizli biçimde İslâmiyet'le ilgisini kesip küfrü benimsemiştir. İslâm'dan açıkça ayrılanlar ise mürted olarak nitelendirilir. Genelde zındık kelimesinin ilk defa 124 (742) yılında idam edilen Ca'd b. Dirhem için kullanıldığı ifade edilir. İslâm tarihinde zındıklardan en çok bilinen isim Kur'an'a nazîre yazmaya kalkışan İran asıllı mütercim, edip ve kâtip İbnü'l-Mukaffa'dır (ö. 142/759; İbnü'l-Mu'tez, I, 131-132). Abbâsî Halifesi Mehdî döneminde (775-785) şair Beşşâr b. Bürd ile şair ve edip Sâlih b. Abdülkuddûs de zındıklıkla itham edilip öldürülmüşlerdir (ayrıca bk. Bedevî, s. 44-53).

Zındıklık nitelemesinin kavramın yaygınlaştırılmasıyla bazı İslâm fırkaları mensupları hakkında da kullanıldığı görülmektedir. Ebû Yûsuf'un, Mu'tezile'nin durumu sorulduğunda onları zındıklıkla itham ettiği nakledilir. Bağdâdî'ye göre İmam Şâfiî, hevâ ehli içinde muhalifleri aleyhinde yalan şehâdetinde bulunan Hattâbiyye mensupları dışında kalanların şahitliğinin kabul edileceğini beyan etmiş, ancak daha sonra bu görüşünden rücu edip Mu'tezile ile diğer bid'at ehlinin şahitliğini makbul saymamış; Mâlik b. Enes de Mu'tezilîler'in zındık olduğunu ve tövbe etmeleri teklif edilmeden öldürüleceklerini ileri sürmüştür (*el-Fark*, s. 358). Bu tür hükümlerde mezhep taassubunun önemli rol oynadığı gözden uzak tutulmamalıdır.

İslâm âlimleri ve özellikle kelâmcılar zındıkların İslâm'a yönelttiği eleştirilere cevap vermek üzere reddiyeler yazmıştır. Bunların arasında Hişâm b. Hakem ve Ebû Bekir el-Esamm'ın *er-Red 'ale'z-zenâdîka*, Ahmed b. Hanbel'in *er-Red 'ale'z-zenâdîka ve'l-Cehmiyye*, Osman b. Abdullah el-İrâkî'nin *el-Fırâku'l-müfterîka beyne ehli'z-zeyğî ve'z-zendeqa*, İbn Hacer el-Heytemî'nin *eş-Savâ'îku'l-muhrika fi'r-reddi 'alâ ehli'l-bida' ve'z-zendeqa* adlı eserleri zikredilebilir. İslâm hukukçuları, zındık diye anılan Maniheiztler'i Ehl-i kitap gibi zimmet ehli statüsünde kabul etmemiştir. Fakihler zındıklığı sabit olan kimsenin katlinde ittifak etmiş, fakat hakkındaki hüküm infaz edilmeden tövbe etmesinin istenip istenmeyeceği hususunda farklı görüşler ileri sürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 913; Lane, *Lexicon*, III, 1258; İbnü'l-Mu'tez, *Divân* (nşr. M. Be-

dî Şerîf), Kahire 1977, I, 131-132; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), VIII, 167; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Abdülhamîd), I, 250-251; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 102-103, 286-287; Ebü'l-Hüseyn el-Malatî, *et-Tenbih ve'r-red* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Beyrut 1388/1968, s. 91-95; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 401; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 284, 293, 358; Gazzâlî, *Fayşalû't-tefrika*, Kahire 1319, s. 54-55; a.mlf., *Feđâ'ihu'l-Bâtuniyye* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1383/1964, s. 159-163; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ' bi-ta'rifî huķûki'l-Muştâfâ* (nşr. M. Emîn Karaalî v.dğr.), Dımaşk 1392/1972-73, II, 549-551; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 79-80; Muhammed b. Hasan ed-Deylemî, *Bejânü mezhebi'l-Bâtuniyye ve buhlânih* (nşr. R. Strothmann), İstanbul 1938, s. 98-100; Takyyüddin İbn Teymiyye, *eş-Şarimü'l-meslûl* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1960, s. 3-4, 298, 353; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 75, 88; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 92, 122; R. A. Nicholson, *A Literary History of the Arabs*, Cambridge 1979, s. 372-375; Ph. Gignoux, *Les quatre inscriptions du mage Kirdîr*, Paris 1991, s. 60; Abdurrahman Bedevî, *Min Târîhi'l-ilhâd fi'l-İslâm*, Kahire 1993, s. 35-53; Âtîf Şükrî Ebû Avz, *ez-Zendeqa ve'z-zenâdîka*, Amman, ts. (Darü'l-fikr), s. 107-113; Bekir Topaloğlu, "Zındık", *İA*, XIII, 558-561; F. C. de Blois, "Zındık", *EP* (İng.), XI, 510-511.

MUSTAFA ÖZ

ZIRH

Savaşlarda ok, kılıç
ve süngü gibi silâhlardan
korunmak için giyilen
demir, tel levha

veya köseleden yapılmış giysi.

Eski Türkçe'de **yarık**, Moğolca'da **cebe**, Latince'de **lorica**, Arapça'da **dir'**, **le'me**, Farsça'da **zırh**, **cevşen**, Ortaçağ Avrupası'nda **armor** kelimeleriyle ifade edilmiştir. Savaşlarda düşmanın saldırı silâhlarının darbe ve atışlarına karşı hayatî bölgeler başta olmak üzere vücudun zarar görmesini engelleyen en önemli savunma silâhlarından biriydi. Diğer savunma silâhları (göbeklik, dizçek, kolçak, miğfer, kalkan) gibi zırhın gelişimi de saldırı silâhlarındaki ilerlemeye paralel olarak gerçekleşmiştir. Zırhla alâkalı ilk örnekler, Bronz çağında milâttan önce 2050'de ve sonrasında Sumerler ve Asurlular dönemine tarihlenmektedir (Boutell, s. 11; Keegan, s. 213). Milâttan önce 1500'lerden itibaren Mısır'da XVIII. hânedan döneminde, Hititler'de ve Ege'deki Miken uygarlığında savaşçılar, bu çağa adını veren bronz yanında tunç ve deriden mâmul zırhlar giymeye başlamışlardır (Boutell, s. 20-41; Başol, s. 10). Demir çağının son dönemlerinde ise demirden yapılan zırhlar ön plana çıkmıştır. Kur'an'da İsrâiloğulları'nı savaşın şiddetinden koruması için Allah tarafından Dâvûd'a

zırh yapma sanatının öğretildiği (el-Enbiyâ 21/ 80), demirin onun için yumuşatıldığı ve ondan itinayla muntazam zırhlar yapmasının istendiği (Sebe' 34/10-11) ifade edilir. İslâmî kaynaklarda, Dâvûd'un Allah'tan kendisine geçimini sağlayacak bir kazanç yolu göstermesini talep ettiği, bunun üzerine kendisine zırh yapma sanatının öğretildiği belirtilmektedir. Rivayete göre zırh yaparak giyen ilk kişi de odur; bundan dolayı ilk zırh ustası kabul edilmiştir. Giderek yaygınlaşan zırhların örme, pullu ve plaka zırh şeklinde üç tasarımı mevcuttur. Bunların kullanımı coğrafya, iklim, âdet ve geleneklerle, sahip olunan demirle yakından ilgilidir. Nitekim İran'ın kuzey ve doğu bölgelerinde plaka zırh, daha sıcak iklimde sahip orta ve güney bölgelerinde ise örme zırh yaygındır (Robinson, s. 27).

Örme Zırh. Metal halkaların ağ biçiminde birbirine bağlanmasıyla yapıyordu. İlk defa Kelt soyluları tarafından giyilmiş olmakla birlikte (m.ö. 400) Romalılar'ca kullanılmaya başlanmasıyla yaygın hale gelmiş ve XVII. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Örme zırhlara Romalılar'da "lorica sertâ", Araplar'da "zerd" (uzunlarına "sâbîga", kısa zırhlara "betra"), Türkler'de "kübe / küpe yank" adı veriliyordu. Ortadoğu ve İran'da sıcak iklim özelliklerine uygun olması ve esnekliği dolayısıyla Romalılar'dan öğrenilen elbise tarzındaki örme zırh en fazla tercih edilen tür olmuştur. Bu zırhlar ayrıca 15-20 kg. ağırlıklarıyla diğer zırhlara göre daha rahat hareket imkânı veriyordu. Genellikle süvariler tarafından kullanılan zırhların çoğu Bizans ve İran yapımıydı. Örme zırhı tamamlamak üzere yine örme demirden tozluk ve çizmeler giyilirdi. Eğer zırh kısa kollu ise omuzdan bileğe kadar uzanan kolluklar bulunurdu. Bütün bu teçhizat başı koruyan miğferle birlikte savaşçının gözleri dışında her yerini örtüyordu. Araplar İslâm öncesinde demir gibi metallerden yahut kalın köseleden yapılan ve "beyza" veya "hûze" denilen, genellikle zırhın bir parçası sayılan miğfer kullanırlardı. Savaşlarda kumandanlar ve cengâverlerle beraber imkânı olanların çoğu zırh giyerdi. Kaynaklarda savaşların çoğunda zırh giydiği bildirilen Hz. Peygamber, Uhud Gazvesi'nde üst üste iki zırh giymişti. Bu savaşta Mekke ordusunda 700, İslâm ordusunda ise 100 askerin zırhı vardı (Vâkidî, I, 203-204). Benî Nadîr'den alınan ganimetler arasında elli zırh, elli miğfer ve 340 kılıç bulunuyordu. Mekke'nin fethi sırasında Resûl-i Ekrem'in yanı sıra askerler de ör-